

STEUNT HET WETTIG GEZAG

VOORDAT HET TE LAAT IS!

M. Thomaassen, Affiche van de Nederlandsche Bond van Vrijwillige Burgerwachten,
1918. Collectie: I.I.S.G. Amsterdam.

2. 't Is Oranje, 't blijft Oranje (november 1918)

Troelstra

Einde 1918 is de situatie in Nederland in vele opzichten wanhopig. Er breken stakingen uit. Her en der zijn soldaten het niets-doen beu en slaan aan het muiten. De voedseltekorten nemen toe en de gulden devalueert. Samen met het NVV (het Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen) maakt de SDAP een program van eisen, dat vrij ver gaat. Ook de zogenaamde burgerlijke partijen zien wel in dat er wat moet gebeuren en tonen bereidheid om over de voorgestelde maatregelen te praten. Maar voor Troelstra gaat dat niet ver en niet snel genoeg. Als in Duitsland de revolutie uitbreekt, laat hij zich door zijn romantisch temperament meeslepen en ziet hij de revolutie naar Nederland overslaan. De revolutie zal vast niet bij Zevenaar stoppen!

In de Tweede Kamer houdt Troelstra een rede waarin hij de revolutie aankondigt, maar in Nederland is er helemaal geen revolutionaire situatie. Bovendien worden de meeste revoluties niet van te voren in het parlement aangekondigd. Kortom, Troelstra heeft zich grandioos vergist. Als ook zijn eigen SDAP en het NVV zijn oproep rigoureus afwijzen, stort hij lichamelijk en geestelijk in. Schaper krijgt de ondankbare taak Troelstra te verdedigen en tegelijkertijd de aftocht van de leider te dekken. Men kan zich voorstellen hoe er in de Tweede Kamer op de rede van Schaper is gereageerd.

Op het landelijk partijcongres in 1919 wordt mede als gevolg hiervan de 'revolutionaire tactiek' afgezworen. De SDAP wil en zal vanaf dat moment een 'hervormingspartij' zijn.

Aan de Ned. Vrouwen!

Wij weten, dat in de laatste jaren, tengevolge van de schrale voedselvoorziening, Uw leven moeilijk en hard is geweest. Meer dan iemand anders heeft de arbeidersvrouw, de vrouw uit den kleinen middenstand, maar ook uit de klasse der klein-bezitters en ambtenaren, met zorgen te kampen gehad. Velen werden lijdensmoe.

Thans, nu de oorlog geëindigd is, is het de Regering mogelijk geweest het broodrantsoen aanmerkelijk te verhoogen en heeft zij kunnen verklaren dat ook de rantsoeneering van vet en andere levensbehoeften en verbruiksartikelen, door het vrijkomen der scheepvaart, spoedig aanmerkelijk ruimer zal kunnen worden.

Een Volksbeweging, die stering brengt in de samenstelling onzer thans reeds op denocratische leest geschiedde staatsmachtingen, kan de verbetering in de voedselvoorziening nog belomeren of onmogelijk maken en levert het gevaar op, dat hetdaarmede in plaats van beter nog slechter zal worden.

Vrouwen, terwille van Uw kinderen, helpt niet mede, aan een hier te lande door niets gewettigde onwetteling!

Gedraagt U rustig en ordelijk, tot dat ongetwijfeld binnen zeer korten tijd ook Uwe staatkundige rechten ten volle zullen worden erkend en de positie van de minder bevoorechten, blijvend verbeterd zal worden.

Het Dag. Bestuur van den
ECONOMISCHEN BOND :

TREUB, Voorzitter.

VAN DER KUIL, Secretaris.

Uit: Rijswijksche Courant, 16-11-1918. Collectie: Museum Rijswijk.

Rijswijk

Nederland-breed wordt er fel gereageerd op Troelstra's oproep tot revolutie. Ook in Rijswijk breekt een lichte hysterie uit. Nog diezelfde 11e november 1918 komt de 'R.K. Propagandaclub Pius X' in actie. Onder leiding van voorzitter, G.C. Wubben, wordt er een grote protestvergadering tegen de revolutie georganiseerd op woensdag 13 november in Hotel Leeuwendaal. Wubben opent de avond met een rede waarin hij zegt dat er nu geen tijd is voor debat over allerlei vraagstukken. "Het gaat thans alleen maar om aan te sporen dat een ieder helpt de kalmte en de orde te verzekeren en de overheid te steunen."¹

Ook burgemeester Zubli voert het woord. Hij roept op tot kalmte, want hoewel hij persoonlijk de emoties en verontwaardiging begrijpt, heeft hij ook de plicht om ordeverstoringen te voorkomen. Verder spreken er nog (o.a.) een kapelaan, ds. Post en Henri ter Hall,

die met "...een krachtig woord" meer olie op het vuur dan op de golven lijkt te gooien.

Het redactionele commentaar van de Rijswijksche Courant op deze avond is bezorgd van toon, maar klinkt niet zo opgewonden als de sprekers: "Ongetwijfeld beleven wij tijden waarin de zegeningen der democratie ons allen geworden. Ongetwijfeld wenscht de bevolking in alle partijen vele noodzakelijke verbeteringen in onze Maatschappij. Maar zullen die onder den drang der

Uit: Rijswijksche Courant, 16-11-1918. Collectie: Museum Rijswijk.

Aan allen, die geen rustverstoring of revolutie wenschen!

Een kleine minderheid der bevolking begint te speculeren op de algemeene overspanning om revolutie te verwekken.

Bedenkt, dat, wanneer Ge uit nieuwsgierigheid thans zoogenaamde volksvergaderingen bezoekt of U bij straatbetogingen aansluit, die ten doel hebben onze staatsinstellingen omver te werpen en het bestaande gezag te doen plaats maken voor de zoogenaamde **dictatuur van het proletariaat**, wat niet anders is dan de tyrannie van eenige meer of minder revolutionaire sociaal-democratische leiders, Ge, zonder het te willen, meehelpt aan het te weeg brengen eener algemeene ontreddering.

Indien Ge Uw kalmte bewaart en U ernstig voorneemt U niet door de **genoemde leiders te laten dwingen of opwinden, is er in ons Nederland, waar er voor revolutie geen aanleiding is, voor revolutie ook geen gevaar.**

Maar alles hangt hiervan af, of Ge Uw kalmte weet te bewaren en U niet laat meeslepen. Binnen heel korten tijd zoudt Ge zelf daarvan het grootste berouw hebben.

Het Dag. Bestuur van den
ECONOMISCHEN BOND :

TREUB, Voorzitter,

VAN DER KUIL, Secretaris.

omstandigheden tóch niet komen en binnenkort komen? En is daarom een revolutie, met de heilloze gevolgen daarvoor niet absoluut doelloos en dus te verwerpen? Laten wij, ieder voor zich, trachten rustig te blijven en daarmee reeds de overheid steunen.”

Net als in veel andere plaatsen wordt er in Rijswijk met steun van de gemeente een gewapende burgerwacht opgericht: als verdediging tegen de revolutie en ter bescherming van de koningin. Op zaterdag 16 november 1918 hebben zich al zestig mannen aangemeld.

Het volgende bedrijf is op 18 november 1918, de dag van de grote pro-Oranje-manifestatie op het Malieveld. Op deze dag speelt zich het beroemde verhaal af dat de soldaten de paarden van de koninklijke koets uitspannen en zelf de koets gaan voortrekken. (Het schijnt dat sommige mensen dit van een prachtige symboliek vinden getuigen). Honderden Rijswijkers sluiten zich aan bij de mensen die vanuit Delft, Rotterdam en van verder over de Haagweg richting Malieveld gaan.

Na de manifestatie op het Malieveld is er ‘een vreugdevolle bijeenkomst om de overwinning op de Revolutie te vieren’ in Hotel Leeuwendaal. Het is er meer dan vol. Een zure haring kon zelfs op een betere bewoning roemen dan de bezoekers van deze feestavond, schrijft de Rijswijksche Courant. En Wubben jubelt: “18 November is een historische dag. Bewezen is dat wij niet zullen staan onder den knoet van Troelstra. In Nederland geen Czaar, geen Trotsky, geen Lenin, alleen onze Koningin!”²

Wubben heeft hierna kennelijk de smaak te pakken. Hij zoekt contact met de secretaris van de koningin met de vraag of als Wilhelmina op 30 november in Delft is, zij dan op de terugweg niet door de

Rijswijkse bevolking gehuldigd kan en mag worden. Het hof informeert bij de burgemeester en als deze bevestigt dat Rijswijk zeer Oranjelievend is en dat het een spontaan feest zal worden, komt er een positief antwoord.

Pijlsnel wordt er een Regelingscommissie ingesteld, bestaande uit enkele notabelen, en wordt Henri ter Hall door hen tot voorzitter verkozen. In de pers en op aanplakbiljetten wordt het programma bekend gemaakt:

De Koningin in Rijswijk

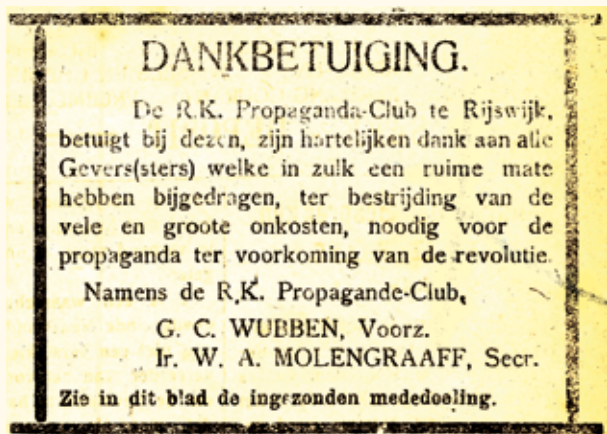
De Koningin komt om 5 uur in het dorp.

Programma.

1. Muziek der jagers, aangeboden door den heer Ter Hall
2. Bij aankomst van H.M. het Wilhelmus
3. Bouquet aangeboden door mejuff. Zubli, dochter van den burgemeester
4. Zang van Excelsior en Gloria Deo
5. Voorstelling van autoriteiten
6. De Koningin rijdt langs het publiek
De Koningin vertrekt daarna.
7. Ommegang met muziek door het Dorp

De leden van de Regelingscommissie zijn die 30e november 1918 al vroeg ter plekke. Op de Haagweg tussen Hotel Leeuwendaal en de Broeksloot staan leden van 34 verenigingen opgesteld en verder zijn er naast ‘zwermen mensen’ ook vele raadsleden en ambtenaren met hun dames aanwezig.

Om 5 uur arriveert de Koningin en Prins Hendrik met

Uit: Rijswijksche Courant, 23-11-1918. Collectie: Museum Rijswijk.

gevolg in drie rijtuigen. De burgemeester verwelkomt hen met enige woorden. Zijn dochter overhandigt de koningin een boeket van witte en blauwe seringens. Een jongedame op klompen en in werkkostuum van de 'Tuinbouwschool voor Meisjes' biedt bovendien nog een ruiker aan van chrysanten en polypodiums (varens). De beide zangverenigingen zingen het 'Domine Salvam fac Reginam nostram' van de Rijswijkse componist Adriaan Giesen.

Aan Hare Majesteit worden voorgesteld Henri ter Hall, als voorzitter van de Regelingscommissie, en verder de garnizoenscommandant Lt. v.d. Brink; de commandant van de plaatselijke vrijwillige Landstorm Sgt. Wasch; de dirigent van Excelsior Wewermans; de voorzitter van Het Vaderland Getrouw Pauls; de voorzitter van Eerbied voor het Gezag Rijlaarsdam; Wiedenhoff van de Volksbond; de voorzitter van Patrimonium Klop en Huizer van de Werkmansbond.

Hare Majesteit uit haar voldoening over de ontvangst en stijgt daarop in haar rijtuig en rijdt 'handwuivende' weg. Vervolgens is er een rondgang door het dorp achter de muziek aan. De avond eindigt op het plein voor Hotel Leeuwendaal, waar de burgemeester nog probeert een toespraak te houden, maar "... de menigte werd niet gauw kalm. Wel zong men het Wilhelmus mee, en toen het Wien Neerlandsch bloed, en daarop de hoera's: Leve de Koningin! 't Werd een indianengebrul om bang van te worden."³

En hoe vergaat het Schaper en de andere sociaal-democraten in Rijswijk? Op het eerste gezicht beter dan partijgenoten in veel andere plaatsen, waar relletjes zijn en ruiten worden ingegooid. We lezen: "Tenslotte het geheele publiek een pluim. Men weet zich te gedragen zooals een fatsoenlijk Rijswijksch publiek betaamt – vandaar dat het heel den avond muisstil is geweest in de Stadhoudersstraat..."⁴. In de Stadhoudersstraat op nr. 9 woont Schaper.

Stadhoudersstraat. Iets verder dan het mannetje is nr. 9. Collectie: Jan Eijken. (prentbriefkaart, z.j., uitgever onbekend)

Een ingezonden brief in de Rijswijksche Courant ⁵ doet echter toch iets anders vermoeden:

Ergerlijke Tooneelen

Mijnheer de Redacteur,

Gaarne zou ik het onderstaande in Uw blad zien geplaatst, waarbij bij voorbaat mijn dank.

Na afloop der feestvergadering van 'Het Vaderland Getrouw' op Dinsdagavond j.l. gingen een aantal personen, voornamelijk jongelui, in optocht door het dorp, onder het zingen van allerlei liederen.

Hierop is niets aan te merken, doch wel op het feit, dat allen in optocht naar het huis van den heer Schaper togen, om daar door het schreeuwen van "Weg met de socialen" en dergelijke liederen hun ontevredenheid te betuigen over Troelstra's voorgenomen staatsgreep.

Men vergeet, dat genoemde Heer Schaper, een der meest gematigde leden van de arbeiderspartij, in 't geheel niet met Troelstra's denkbeelden omtrent revolutie accoord ging.

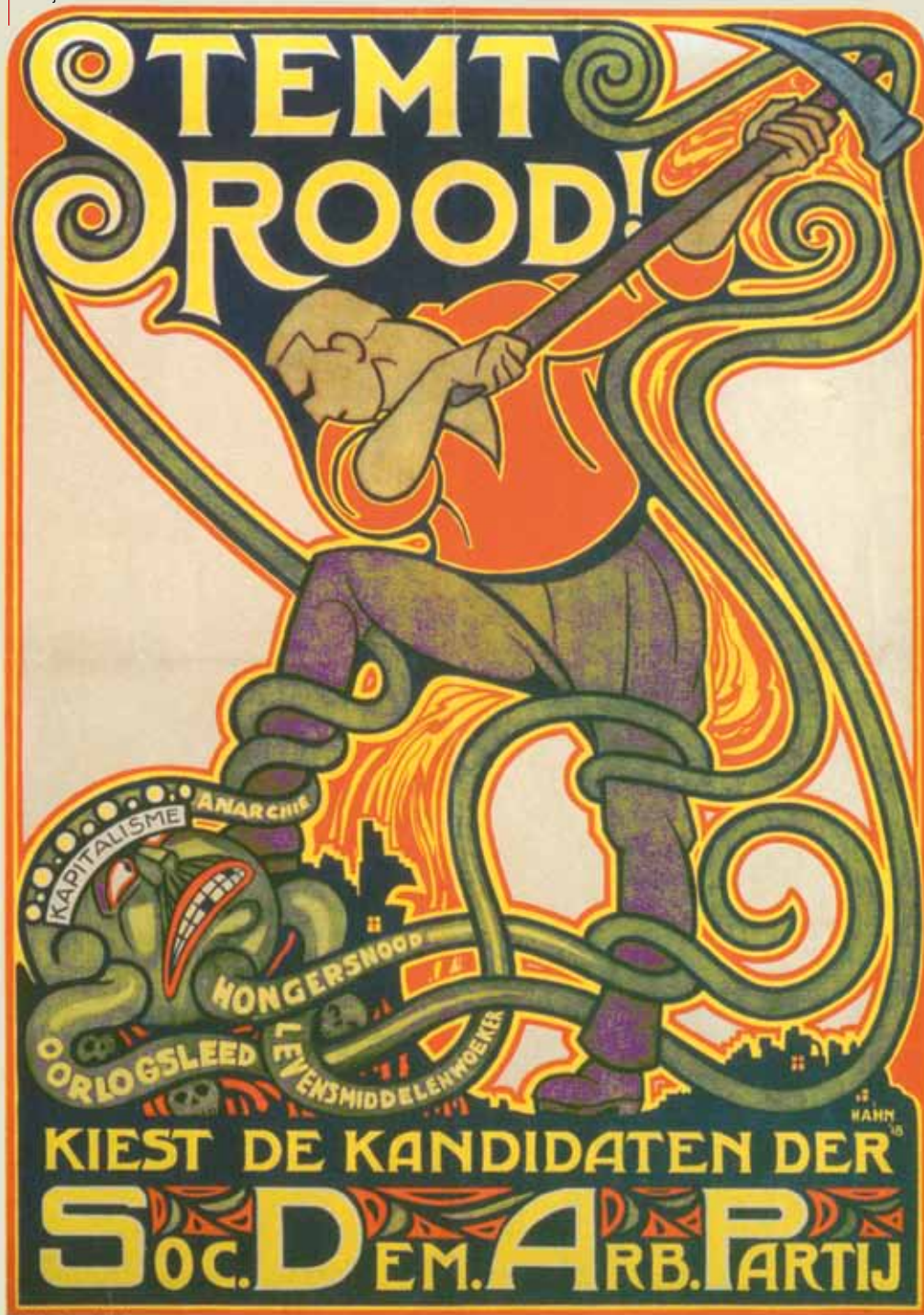
Daarom des te meer is het onnoodig om andersdenkenden door hoonende liederen trachten te beledigen. Wij hopen dan ook dat bij eventueel nog volgende feestjes, we van dergelijke toneeltjes verschoond zullen blijven."

*Uw Abonné
J.R.*

Ook Schaper zelf roert deze scheldpartijen een keer aan. Op 18 juli 1919 wordt hij gehuldigd voor zijn werk bij het tot stand brengen van de 8-urige werkdag. De Stadhoudersstraat staat vol met mensen, voornamelijk SDAP-ers wel te verstaan. Maar ook de burgemeester komt Schaper feliciteren. Schaper klimt op een stoel en houdt een toespraak. Daarin spreekt hij zijn genoegen uit dat deze betoging plaats vindt in "dezelfde straat, waar in de Novemberdagen en weer met de Statenverkiezingen geroepen werd: 'Weg met de socialen, leve Willemien'". ⁶

Schaper blijkt in deze kwestie nogal gematigd. Daarin heeft de ingezonden briefschrijver J.R. gelijk. In de N.R.C. van 6 december 1918 zegt Schaper: "Wij zijn niet tegen Oranje al is ons beginsel republikeinsch. Een goed parlementair stelsel staat ons in geen enkel opzicht in den weg. De Koningin zal evengoed wetten van sociale ministers onderteekenen. Wij hebben hier geen last van de Koningin die eigenlijk vast president van een republiek is, mits zij streng constitutioneel is."

Hoewel de partijleiding van de SDAP en ook het NVV meteen afstand hadden genomen van de woorden van Troelstra, duurt het jaren om weer enig vertrouwen op te bouwen bij de meer gematigde kiezers. Eigenlijk zou het tot na de Tweede Wereldoorlog duren, voordat dat lukt.

Albert Hahn (1877-1918), Affiche voor de landelijke verkiezingen van 1918.
Collectie: I.I.S.G. Amsterdam.

3. De Gemeenteraadsverkiezingen van 1919

Het Algemeen Kiesrecht

Tot 1917 is er in Nederland censuskiesrecht, wat betekent dat alleen mensen die belasting betalen, mogen stemmen. Aangezien de werkmans en de kleine middenstander geen of te weinig belasting betalen, kunnen zij niet stemmen. De gemeenten mogen zelf bepalen hoe hoog de belasting minimaal moet zijn. Dat kan uiteenlopen van 20 tot 160 gulden. Wel mogen de drie belastingen waar het om gaat, bij elkaar worden opgeteld: de grondbelasting, de personele belasting en de patentbelasting. De laatste is een belasting op het mogen uitoefenen van een bepaald beroep. Veel mensen uit de middenklasse betalen deze patentbelasting, maar de bedragen zijn te laag om daarmee ook het kiesrecht te verkrijgen. Er mogen maar weinig mannen stemmen: in 1848 ongeveer 10%, in 1880 12%, in 1900 43% en in 1913 ongeveer 65%. Mede daardoor zijn de

gemeenteraadsverkiezingen vooral persoonlijke verkiezingen. Je stemt op iemand, niet op een partij. Partijvorming wordt nog heel lang verwerpelijk gevonden, want dat is niet in het algemeen belang.

In 1913 is de liberaal P.W.A. Cort van der Linden (1846-1935) premier geworden. Algemeen wordt hij beschouwd als de belangrijkste premier van de twintigste eeuw, in Nederland dan. De verkiezingen van 1913 leveren geen duidelijke winnaar op. Rechts – de protestante en rooms-katholieke partijen – en Links – de liberalen, vrijzinnig- en sociaal-democraten – houden elkaar ongeveer in evenwicht.

De formatiepoging van dr. Bos mislukt, mede door toedoen van de SDAP die zichzelf buitenspel zet. In deze patstelling weet de koningin haar favoriet, Cort van der Linden, naar voren te schuiven. Deze formeert een minderheidskabinet met negen ministers uit liberale en vrijzinnig-democratische kring. Geen

Uit: Rijswijksche Courant, 17-05-1919. Collectie: Museum Rijswijk

van hen is op dat moment een prominent politicus. Cort van der Linden zelf is bijvoorbeeld een liberaal, maar geen partijlid. De wat zweverige premier regeert naar eigen zeggen in overeenstemming met de volkswil, een begrip ontleend aan de Duitse idealistische filosofie. Spottend wordt hij daarom ook wel genoemd: Cort unter den Linden. De SDAP besluit het kabinet te steunen op voorwaarde dat er voorstellen zullen komen voor algemeen kiesrecht en voor het invoeren van een staatspensioen.

Het kabinet (augustus 1913 – september 1918) is, zeker achteraf gezien, uiterst succesvol geweest. Laverend tussen links en rechts weet Cort van der Linden enige grote successen te boeken. De belangrijkste zijn: hij weet Nederland buiten de oorlog te houden; hij regelt eindelijk de schoolkwestie waardoor ook bijzondere scholen door het Rijk bekostigd kunnen worden (de zogenoemde onderwijspecificatie) en hij loodst in 1917 een grondwetswijziging door de beide Kamers waardoor het algemeen kiesrecht voor mannen in Nederland wordt ingevoerd.

Vrouwen mogen niet stemmen, hoewel dat merkwaardigerwijs tot 1887 niet is geregeld. Pas toen is vrouwen expliciet het passief en actief kiesrecht ontnomen. Het is een fraai staaltje van schieten in eigen voet. De wetswijziging van 1887 was namelijk (mede) een reactie op de pogingen van Aletta Jacobs om in de Tweede Kamer te komen.

Meestal wordt op plaatselijk niveau in kleine kring, aan de stamtafel of in de sociëteit geregeld wie er in de gemeenteraad zal komen. "Je had de pastoor en de dominee en nog een meneer en die kwamen bij elkaar op d'r wekelijksche kaartavondje en dan kwam de zaak voor elkaar."¹ In Rijswijk blijkt 'rechts' de meerderheid in de raad te hebben, maar er is vrijwel steeds een linkse en rechtse wethouder. Langzamerhand komen er veranderingen. Er worden kiesverenigingen opgericht, zoals in Rijswijk de rooms-katholieke kiesvereniging 'Recht voor Allen', de antirevolutionaire kiesvereniging 'Nederland en Oranje' en de vrijzinnige 'Algemeen Belang'. Deze kiesverenigingen staan naast het algemeen belang ook één of meer deelbelangen voor, zoals de tamelijk agressieve naam van de rooms-katholieke kiesvereniging duidelijk maakt. Soms trekken zij ook samen op. Als Delft in 1914-1915 met plannen komt

om een deel van Rijswijk te annexeren, wijzen zij dit gezamenlijk en eensgezind van de hand. En de afdeling Rijswijk van de SDAP sluit zich daar bij aan.²

Gemeenteraadsverkiezingen

De gemeenteraadsverkiezingen van 1919 laten op lokaal niveau de effecten zien van de invoering van het algemeen kiesrecht. Er wordt massaal propaganda gemaakt: "... strooibiljetten die als confetti over de arme Rijswijkers neerduwelden."³

Er worden advertenties gezet en er zijn bijeenkomsten waar bekende politieke figuren spreken.

In Rijswijk doen zes partijen of lijsten mee: Lijst 1 de RKSP (Rooms-Katholieke StaatsPartij), lijst 2 de liberalen/vrijzinnigen, lijst 3 de ARP (de Anti-Revolutionaire Partij), lijst 4 de SDAP, lijst 5 de 'wilde lijst'(vrijzinnigen?) en lijst 6 de CHU (de Christelijk Historische Unie).

In het liberale/vrijzinnige kamp is al een paar jaar onenigheid. Er komt een scheuring en de afgescheidenen komen met een eigen lijst. Daarmee is de scheiding tussen liberalen en vrijzinnig-democraten in Rijswijk ingezet. De 'wilde lijst' is kansloos, is de algemene opinie, maar ze haalt toch een zetel.

Heel goed is te zien hoezeer in 1919 de maatschappij al is verzuild. Iedere zuil heeft zijn eigen partij. Alleen de scheiding tussen de conservatieven en de vrijzinnigen, of in termen van die tijd de oud-liberalen en de vooruitstrevende liberalen, is nog niet uitgekristalliseerd. De hele periode tussen de twee oorlogen is er strijd tussen deze twee stromingen. Pas na de Tweede Wereldoorlog zal er een definitieve scheiding optreden.

Er is opkomstplicht, zodat op 20 mei 1919, de dag van de verkiezingen, 1701 Rijswijkse mannen boven de 25 jaar op één van de drie stembureau's – Bleekerslaan, Raadhuis op het Kerkplein en Delftweg – worden verwacht. Er komen er 1542 opdagen, wat betekent dat er een flink aantal processen-verbaal moet worden uitgeschreven. Ook dat is nieuw.

De uitslag is verrassend:

- De katholieken verliezen onverwacht twee zetels: " ...hoe voor hunne opvattingen bijzonder

Mevr. W.S.C. Barendrecht-Kuenen (1936).

Collectie: Gemeentearchief Rijswijk.

verontrustend, dat die verloren zetels zijn ingenomen door twee socialisten.”⁴

- Van lijst 2 aangevoerd door de ervaren wethouder Sablerolle, komt Henri ter Hall op eigen kracht met 185 voorkeurstemmen in de Raad, terwijl de kiesdeler 138 is. Overigens zal dat de ietwat verwaande en ijdele Ter Hall zelf totaal niet hebben verbaasd. Opmerkelijker is dat ook nr. 3 op deze lijst wordt gekozen. Het is mevr. W. Barendrecht-Kuenen. Een vrouw, terwijl ze zelf niet heeft mogen stemmen. Zij krijgt 57 voorkeurstemmen.

- Op lijst 4, de SDAP, staan vier namen: Schaper, Besier, Eckhart en Van Dijk. De verwachting vóór de verkiezingen is dat er misschien één zetel gehaald zou kunnen worden. Het worden er twee: Schaper en (door een restzetel) Besier.

- En tegen alle verwachtingen in weet ook lijst 5, de ‘wilde lijst’, een zetel te verwerven.

De consequentie van deze uitslag is dat er voor het eerst een niet-confessionele meerderheid in de gemeenteraad is, ook al is het verschil miniem: zes tegen vijf. Op 21 juni 1920 dient echter J.A.F. Klok (van de ‘wilde lijst’) zijn ontslag in als wethouder én als raadslid. De enige andere persoon op deze lijst, Joh. van der Eijk, bedankt voor de open gevallen plaats, zodat Klok wordt geacht raadslid te zijn gebleven.⁵ In 1921 vertrekt Klok uit Rijswijk en bestaat de gemeenteraad feitelijk uit tien leden. En daarmee is er ook weer evenwicht tussen links en rechts. Hoewel in veel opzichten tegenpolen blijken Ter Hall en Schaper als informele leiders van ‘links’ goed met elkaar te kunnen samen werken. Het niet-confessionele blok treedt regelmatig eensgezind op. Dat zij beide Kamerlid zijn, zal daarbij hebben meegespeeld.

Vrouwenkiesrecht

Bij de grote demonstraties voor algemeen kiesrecht vlak voor het uitbreken van de Grote Oorlog zijn veel vrouwen betrokken. De schattingen zijn dat van de 317.000 handtekeningen van het petitionnement er rond de 40% van vrouwen zijn. In veel plaatsen zijn afdelingen van de ‘Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht’ actief. Ook in Rijswijk, waar een afdeling onder leiding van mevr. C.J.C. Koechlin-James flink aan de weg timmert. In Rijswijk worden op het petitionnement 525 handtekeningen verzameld.

Voor de SDAP vormt deze ‘Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht’, opgericht in 1894 door Wilhelmina Drucker en Aletta Jacobs, een dilemma. Aanvankelijk eisen de hoogopgeleide en goed gesitueerde vrouwen namelijk geen algemeen kiesrecht, maar alleen kiesrecht voor vrouwen met ‘kentekenen van

ZONDAGSBLEAD VAN „HET VOLK“ No. 4217 VAN 14 FEBRUARI 1914.

DE NOTENKRAKER

ACHTSTE JAARGANG NUMMER 2

VROUWENKIESRECHT EN DE ARBEIDERS.

Tekening van ALBERT HAHN.

De arbeider: „Alleen als zij er ook van zal profiteeren, zijn wij bereid, u te helpen het vrouwenkiesrecht te veroveren.“

14 II 1914

Albert Hahn (1877-1918). Uit: De Notenkraaker, 14-02-1914.

Albert Hahn (1877-1918). Uit: *De Notenkraaker*, 22-01-1911.

geschiktheid en maatschappelijke welstand'. Dat ook de vrouw van de werkmans zou moeten of zou kunnen stemmen, is voor hen een probleem. De SDAP is voor algemeen kiesrecht, ook voor vrouwen. De strategische vraag is dus of de partij de 'Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht' wel of niet moet steunen. In 1908 doet de SDAP een tegenzet. Mathilda Wibaut richt dan de 'Nederlandse Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs' op die voor algemeen kiesrecht is, ook voor vrouwen. In 1913, ten tijde van de grote betogingen voor algemeen kiesrecht, bekeert de 'Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht' zich

Suze Groeneweg (1875-1940)

tot algemeen kiesrecht voor iedereen en vormt dan één front met andere vrouwenorganisaties.

Door de Grondwetswijziging van 1917 krijgen de vrouwen passief kiesrecht, waardoor in 1918 Suze Groeneweg de eerste vrouw in de Tweede Kamer kan worden. Door de initiatiefwet van de vrijzinnig-democraat Marchant, die op 15 mei 1919 wordt aangenomen, krijgen de vrouwen ook actief kiesrecht. Zij mogen in 1922 voor het eerst stemmen. De tegenstanders, de rooms-katholieken en protestanten, blijken dan het meest te profiteren.

Maar in 1919 is het nog niet zo ver. In het conservatieve Rijswijk is een vrouw gekozen in de gemeenteraad. De uitslag van de verkiezing geeft aanleiding tot het maken van gedichten. Een medestander (ster), waarschijnlijk toch wel een vrouw, schrijft onder initialen een blij vers:

De vrouw in den Raad

Bravo voor Rijswijks kloeke daad,
Waar men in den Gemeenteraad
Van dezen mooien nieuwen tijd
De vrouw een zetel heeft bereid.

Nu 't onrecht van reeds eeuwenlang
Gedoemd is tot zijn ondergang,
De stem der Vrouw meê wordt gehoord
In der gemeenschap rein accoord.

Een danktoon welt uit vol gemoed,
Dat blij den dageraad begroet,
Geluk en voorspoed, is mijn beê,
Voldoening, innerlijke vreê.

V.D.

Dat niet iedereen de komst van een vrouw in de raad toejuicht, blijkt uit een wat plat en narrig versje in dezelfde Origineele Rijswijksche Courant⁶:

Dat hebben de wijfjes fijn gelapt!
Ons een zetel afgegapt!
Zij hebben er de mannen,
Die kiezer waren, voorgespannen,
Want zonder hen zou het niet gaan.
Zij hebben dus hun best gedaan,
Hier hun echtvriend om te plooiën
Of het over een andren boeg te gooien,
En hun buurman op te porren
Om vooral de vrindjes op te snorren.
Toen een lonkje of een kort bevel,
En de kiezer stemde wel.
Maar straks hebben ze ons niet nodig,
Onze hulp wordt overbodig,
Als haar 't kiesrecht open staat,
Mij benieuwt het wie de maat dan slaat.

Nemo

Dat deze 'dichter' zijn gedicht met 'Niemand' ondertekent, getuigt wel van enige zelfkennis.

Bij de daarop volgende gemeenteraadsverkiezingen, van 1923, komt naast mevr. Barendrecht-Kuening nog een vrouw in de Raad: mevr. de weduwe J.W.A.J. Kruijswijk-Fijt (RKSP), eigenaresse van een bodebedrijf.

En de SDAP? In 1926 vertrekt Besier uit Rijswijk, waardoor er een vacature ontstaat. In aanmerking komt mevr. S.M.P. le Clercq-Goethals, maar zij bedankt. Het zal tot 1946 duren voor er een vrouw namens de SDAP in de gemeenteraad komt: mevr. A.F. Stokman-Vernooy. Overigens zou zij twaalf jaar lang (1946-1958) de enige vrouw in de Rijswijkse Raad zijn.

J. Schaper. Collectie: I.I.S.G. Amsterdam.

4. Periode Schaper 1919 -1924

Inleiding

In 1919 doet de SDAP met de ervaren en gerespecteerde Jan Schaper haar intrede in de Rijswijkse gemeenteraad. De partij had zich moeilijk een beter persoon kunnen wensen. Schaper had zich sterk ontwikkeld van ongeschoold huisschilder tot een 'veelweter' (niet ongebruikelijk bij autodidacten) en in de twintig voorafgaande jaren een groot gezag als Kamerlid opgebouwd. Weliswaar is hij een druk bezet man, maar toch is hij in de Rijswijkse Raad maar weinig absent. Het scheelt wel dat de Raad maar één keer per maand en meestal op zaterdagmiddag vergadert. Een meevaller is dat de SDAP een restzetel krijgt, zodat de nr. 2, M.G. Besier, veel werk van Schaper kan overnemen. Zo kan Schaper al in oktober 1919 het voorzitterschap van de SDAP-afdeling Rijswijk aan Besier overdragen. Zonder veel overdrijving kan men stellen dat het niveau van de Raad met de komst van Schaper, maar ook met die van mevr. Barendrecht en Besier, aanzienlijk stijgt. In de Raad spreken maar weinig

mensen. Het is dus niet zo verwonderlijk dat de in 1918 bij tussentijdse verkiezingen gekozen Henri ter Hall vaak het hoogste woord heeft. De zwakke burgemeester Zubli heeft 'weinig orde' tijdens de vergaderingen en laat zich vaak tot twistgesprekken met Ter Hall verleiden. Een keer laat Zubli de raadsleden zelfs stemmen of zij gehoord hebben of hij iets wel of niet heeft gezegd. Dit ongetwijfeld tot sardonisch genoegen van Ter Hall.

Veel zaken wenste deze burgemeester in de boezem van B&W te regelen. Schaper en Ter Hall hebben er gezamenlijk voor gezorgd dat raadsvoorstellen, raadsverslagen, nota's e.d. worden gepubliceerd. Ook het reglement van de Raad wordt aangepakt. Nu was dat ook wel bijzonder verouderd, daterend uit 1874. Zo luidde bijvoorbeeld art. 10: "In de notulen worden geen protesten opgenomen."

Niemand laat een traan als in 1919 de burgemeester 'om gezondheidsredenen' vertrekt.

In de Raad praat Schaper over alle onderwerpen mee, ook als het gaat om het dansverbod in café-restaurant 't Molentje bij de Hoornbrug,¹ de zedeloosheid bij meisjes en jonge vrouwen die volgens de burgemeester door stoomdraaimolens zou worden veroorzaakt (Schaper gelooft daar niets van)², subsidie voor volksfeesten (waar hij principieel tegen is), het omzagen van een boom of de weigering van een uitkering. Blijkbaar voelt hij zich niet te min om zich met dit soort futiliteiten en kleine dorpspolitieke zaakjes te bemoeien. Maar de belangrijkste speerpunten voor Schaper en Besier zijn de positie van de arbeiders, hun huisvesting, de werkverschaffing, de steunregeling en het onderwijs in Rijswijk. Niet zo verrassend.

Bij de katholieken probeert Schaper steun te vinden voor de bouw van arbeiderswoningen. Binnen de katholieke zuil bestaat al een woningbouwvereniging, St. Bonifacius, en de voorzitter Wiedenhoff zit nu in de raad. Maar deze samenwerking mislukt jammerlijk als Wiedenhoff wethouder wordt en hij kort daarna in de problemen komt.

In 1919 is er vanuit de bevolking een verzoek binnen gekomen om een gemeentelijke leeszaal en bibliotheek te stichten. Mevr. Barendrecht en Besier zijn daar voorstander van. De katholieken zijn sterk tegen. Ook wethouder Klok blijkt het wel een goed idee te vinden. Hij denkt dat een openbare leeszaal een goede gelegenheid is voor werklieden om zich te ontspannen.

Samen met de vrijzinnigen, vooral met mevr. Barendrecht, strijdt Schaper voor beter onderwijs. Door de onderwijspacificatie van 1917 moeten nog veel zaken, vooral met betrekking tot de bouw en de financiering van scholen, worden geregeld. Van linkse, niet-confessionele zijde wordt er ook gepleit voor schoolvoeding, gymnastiekonderwijs, schooltuinen, zwemonderwijs en beter kleuteronderwijs, zaken waar 'rechts' niet zo veel boodschap aan heeft.³

Arbeidersbelang

Nu er rugdekking in de gemeenteraad is, zien Schaper en Besier een kans om een sociaal-democratische woningbouwvereniging op te richten. Bovendien was in 1918 de Woningnoodwet ingevoerd, waardoor gemeenten konden worden gedwongen mee te werken aan bouwplannen. Redenen genoeg om in de jaarvergadering van de SDAP op 9 oktober 1919, dezelfde waarin Schaper de voorzittershamer overdraagt aan Besier, voor te stellen een coöperatieve bouwvereniging op te richten. Aldus wordt besloten.

Al een week later, op 16 oktober, vindt de feitelijke oprichting plaats. Voor het voorzitterschap is een onderwijzer gepolst, Gerrit Marks. De andere leden van het bestuur zijn: A. van Dijk (secretaris), F. Struik (penningmeester), M.G. Besier (vice-voorzitter), J. Wijman en W. Uittenbogaard.

De nieuwe vereniging slaagt erin een stuk grond te kopen aan de rand van de bebouwde kom, aan het einde van de Lindelaan. Er worden plannen gemaakt door de architecten Gulden & Geldmaker uit Amsterdam. In de plannen van de gemeente moet de Kerklaan een winkelstraat worden, zodat daar geen arbeiderswoningen mogen worden gebouwd. De arbeiderswoningen moeten trouwens enigszins uit het zicht liggen. Dat verklaart de drie u-vormen van de bebouwing. Het is de ironie van de geschiedenis dat deze huizen nu als bijzonder en mooi worden beschouwd, terwijl de Kerklaan qua bebouwing bepaald niet opvalt.⁴

De gemeenteraad heeft het wel moeilijk met de financiering van de bouw, maar in een spoedzitting van de raad op 30 november 1920 besluit deze toch tot een voorschot aan de vereniging van f. 863.500,-. De Raad voelt zich wel overrompeld, maar de burgemeester kan het uitleggen. Als er vóór 1 december een besluit is genomen, moet de gemeente

WONINGBOUW-VEREENIGING
„ARBEIDERSBELANG“
TE RIJSWIJK

Rijswijk. 1 September 1921

Kamers het bestuur der
Woningbouwvereniging „Arbeidersbelang“ in
Rijswijk, verzoeken ondergetekende
vergunning om het bouwen van 98
woningen in een winkelhuis op een
terrein gelegen aan de Rijswijkse Dreef,
volgens bijbehorende tekeningen en bestemming

de voorzitter

C. J. Marks

de secretaris

Stamper

aan
den Burgemeester en Wethouders

van
Rijswijk

BEHOORT BIJ BESLUIT VAN BURGEMEESTER
EN WETHOUDERS VAN RIJSWIJK Z.H.
VAN 26 Sept 1921

Stamper

Stamper

5% rente betalen, daarna 6%. De voorwaarden voor steun zijn dat de gemeente maar 25% van het nadelig saldo voor haar rekening wil nemen. Voor de rest zijn de bestuursleden hoofdelijk aansprakelijk. En er moeten vijf huizen beschikbaar komen voor het gemeentepersoneel. De bouwvergunning voor 94 woningen en een winkelhuis wordt verleend en in februari 1922 wordt de eerste woning opgeleverd. Tot in de oorlog zal dit het enige complex van Arbeidersbelang blijven. Pas in 1941 krijgt Arbeidersbelang toestemming het complex-Smidsstraat te bouwen.

Affaire-Wiedenhoff

Een opmerkelijke zaak is de affaire-Wiedenhoff, welke lange tijd de onderlinge sfeer in de Raad vergiftigt. Het is een zaak die behoorlijk uit de hand loopt, zelfs in die mate dat de Minister er zich mee gaat bemoeien.

C.J.C Wiedenhoff (RKSP) is op 26 juli 1920 onverwacht wethouder geworden als opvolger van J.A.J Pernot (RKSP) die in juni 1920 samen met collega-wethouder Klok (lijst 5) ontslag heeft genomen. Mevr. Barendrecht vraagt nog waarom de beide wethouders tegelijk hebben bedankt, maar de burgemeester zegt dat er geen reden is meegedeeld. Wiedenhoff krijgt de portefeuille Publieke Werken.

De affaire begint met een brief van 6 oktober 1921 van de Nederlandsche Aannemersbond aan de Raad. In de raadsvergadering van 8 oktober wordt besloten de brief niet te behandelen en eerst een pre-advies aan B&W te vragen. In de brief wordt op licht-ironische toon gevraagd of in Rijswijk

- bouwers en aannemers stenen die zijn afgekeurd door de Gemeentelijke Opzichter, toch mogen gebruiken?

- of als er geen klinkers beschikbaar zijn voor het maken van het trasraam zij daarvoor dan 'miskleur grauw' (stenen van minderwaardige kwaliteit) mogen gebruiken?

- of als de Gemeentelijke Opzichter iets verbiedt of afkeurt, zij de opzichter dan van het bouwterrein mogen wegsturen of verwijderen?

- en of zij, als er in het bestek staat dat een muur minimaal 16 cm. dik moet zijn, een muur van 11 cm. mogen bouwen.

De aanleiding tot deze brief laat zich wel ongeveer reconstrueren. Wiedenhoff is naast wethouder ook voorzitter van de woningbouwvereniging St. Bonifacius én hij is als uitvoerder in dienst van de aannemer die de huizen van St. Bonifacius bouwt. (Dat kan nooit goed gaan, denk je onwillekeurig).

Op een dag komt de Gemeentelijk Opzichter Meyboom het bouwterrein aan de Willem Marisstraat op fietsen en hij constateert bovenstaande overtredingen. Hij wil het werk stil leggen. Er ontstaat een felle woordenwisseling waarbij Meyboom op een gegeven ogenblik roept: "Hier heb je niks te zeggen. Hier ben je geen wethouder!". Dat laat de wethouder-voorzitter-uitvoerder niet op zich zitten en hij zegt: "Nu gelast ik U als wethouder dat U van het terrein afgaat en morgen om 10 uur bij de burgemeester komt, dan ben ik er ook en dan zullen wij zien wie wat te zeggen heeft". Vervolgens vertrekt Meyboom.

Bij de raadsstukken voor de gemeenteraadsvergadering van 25 november 1921 zit de brief van de Aannemersbond, een verslag van Wiedenhoff over wat er volgens hem is gebeurd, een beknopte ambtelijke notitie van de directeur Openbare Werken met als inhoud dat alle vragen uit de brief met 'neen' moeten worden beantwoord én geen pre-advies van B&W, maar – nogal vals – de mededeling: "Wij vermeenen ons in dit geval van een bepaald advies te moeten onthouden." De boodschap is duidelijk: de

burgemeester en de andere wethouder, Sablerolle, steunen Wiedenhoff niet.

De Raad stelt een commissie in, bestaande uit Goedendorp, Visbach en Schaper, die de zaak gaat onderzoeken. Kennelijk gaan de niet-katholieke raadsleden ervan uit dat Wiedenhoff de eer wel aan zichzelf zal houden en af zal treden. Deze ziet daar echter geen enkele reden toe. Daarop dienen op 19 februari 1922 mevr. Barendrecht (VD), Besier (SDAP), Goedendorp (AR), Ter Hall (VD), Schaper (SDAP) en Visbach (CHU) een motie in. Het is een hoogst merkwaardige motie:

“De Raad van oordeel, dat aan de wethouder Wiedenhoff voortaan geen werkzaamheden of bijzondere bevoegdheden meer dienen te worden opgedragen, noodigt het College van B & W uit de werkzaamheden onderling opnieuw te verdelen in dier voege, dat den wethouder, die tot nu toe de openbare werken beheerde, alle werkzaamheden worden onttrokken...”

De burgemeester wijst er (terecht) op dat volgens de Gemeentewet de regeling van de werkzaamheden een zaak van B & W is en niet van de Raad. Dat weten de indieners ook wel, maar er staat hen geen andere weg open, meldt Schaper. Dit loze gebaar lijkt voornamelijk bedoeld als een signaal aan Wiedenhoff en de leden van de RKSP-fractie, Van Jole en J.J. Wubben, die vierkant achter hun wethouder blijven staan.

Even blijft het stil. Er gebeurt niets (of niets zichtbaars), maar dan stookt de voorzitter van de rooms-katholieke kiesvereniging ‘Recht voor Allen’, de heer G.C. Wubben, – daar is hij weer – het vuurtje op met een brief van 8 april 1922 aan B&W. Hij constateert dat de wethouder van zijn functie is ontheven, kennelijk als gevolg van het aannemen van de motie, ook al is die ontraden door de burgemeester. Verder moet hij ook constateren dat

“..nu reeds praktisch is gebleken dat de burgemeester, optredende als wethouder van Publieke werken, vrijwel alleen titulair is, toch steeds voorlichting en advies van wethouder Wiedenhoff nodig heeft, ...”. Dat levert, volgens Wubben, helaas vertragingen op en dat vindt hij niet in het belang van de gemeente! Burgemeester Pape schrijft op 11 april 1922 op persoonlijke titel een ijsig antwoord: “Het is mij ten eenen male onbegrijpelijk hoe U tot eene dergelijke voorstelling van zaken, die geheel in strijd is met de feiten, zijt gekomen. Nog nimmer heb ik voorlichting of advies van Wethouder Wiedenhoff ontvangen en daar ook nog nooit behoefte aan gehad.” En B&W antwoorden op 19 mei dat zij niet ingaan op de inhoud van de brief van 8 april.

Was het schrijven van die brief verstandig van Wubben en ‘Recht voor Allen’? Waarom willen zij de burgemeester beschadigen? Het lijkt een kleine afrekening. De uiterst formele en correcte Pape - bovendien protestant - heeft het gesjoemel van de katholieke wethouder niet willen verdedigen of goedpraten.

Wat de katholieken bovendien steekt, is dat de protestanten (de CHU en de ARP) de motie-Barendrecht c.s. mee hebben ondertekend. De samenwerking in het rechtse kamp is doorbroken. Er vallen zelfs grote woorden als ‘een hetze’ tegen de katholieken en een opkomend anti-papisme in Rijswijk. Het is een kwestie geworden van de rooms-katholieken tegen de rest.

Heel lang blijft het dan min of meer stil, terwijl de commissie uit de Raad onderzoek doet en aan haar rapport werkt. Tegelijkertijd laat ook de Minister een onderzoek doen. Wiedenhoff woont echter de vergaderingen van B&W niet meer bij. Iedere week schrijft hij een briefje of stuurt een telegram, waarin hij zich afwezig meldt, verhinderd is, niet in de gelegenheid is enz.

Wanneer een half jaar later, op 17 november 1922 de brief van de Minister van Arbeid in de Raad aan de orde komt, is Schaper hard en scherp. Dat gebeurt als bij de begrotingsbehandeling de verhoging van de jaarwedden van de wethouders aan de orde komt. Het blijkt dat Wiedenhoff, ondanks geruchten van het tegendeel, nog steeds het salaris van een wethouder opstrijkt. "Doch dit is van minder belang dan de brief van den Min. van Arbeid. Dit is een Roomsche minister, die aldus getuigt over deze wethouder. Nu men herinnert zich de hatelijke campagne tegen de samenstellers van het over deze wethouder uitgebrachte rapport (...). Men heeft gesproken van een 'hetze' tegen de Katholieken in deze gemeente, omdat men deze man veroordeelde." Schaper vraagt zich af of het geen tijd wordt dat de Katholieken zich schamen en ruiterlijk beamen dat hier van geen 'hetze' sprake was. Hij vraagt zich af hoe lang men Wiedenhoff nog in de raad kan dulden. Schaper overweegt ernstig of hij niet een wijziging van de gemeentewet in de Kamer zal voorstellen, om een manier te vinden om zo'n man kwijt te raken. Hij is een schande voor de gemeente. En zo gaat zijn filippica nog een tijdje door. Maar Wiedenhoff blijft, gesteund door de beide RKSP-ers J.J. Wubben en Van Jole. De Raad besluit dan het rapport naar de Minister te zenden.

Schaper lijkt namens de niet-katholieke raadsleden te spreken, maar door zijn directe manier van spreken, zijn harde stem en felle toon, wordt hij door de katholieken gezien als de kwade genius.

Het is niet helemaal toevallig dat dan, op 8 december 1922, G.C. Wubben meldt dat 'Recht voor Allen' mede op verzoek van St. Bonifacius zelf, de kwestie-

Wiedenhoff zal gaan onderzoeken. De verkiezingen van 1923 komen er immers aan.

Er is een commissie o.l.v. L. von Fisenne ingesteld. 'Recht voor Allen' vraagt nu inzage in de stukken van de Raad en verder verzoekt G.C. Wubben 'beleefd' om de uitvoering van de motie van Schaper (c.s.) te verdagen totdat de eigen commissie verslag uit heeft gebracht aan het bestuur van 'Recht voor Allen'. Op 16 december besluit de gemeenteraad niet op het verzoek van 'Recht voor Allen' in te gaan, omdat er verslagen van vertrouwelijke gesprekken bij zitten.

De instelling van de Commissie- Von Fisenne betekent dat de RKSP zijn wethouder laat vallen. Het is de vraag of Wiedenhoff dat op dat moment in de gaten heeft.

Intern vreest de RKSP na de komende verkiezingen van 1923 nog verder geïsoleerd te raken. Twee leden, de jonge Van Hellenberg Hubar en de geroutineerde Von Fisenne nemen in feite de regie van Wubben over. Von Fisenne schrijft een rapport waardoor Wiedenhoff die zich herkiesbaar heeft gesteld (Schaper had ook al gezegd dat hij een bord voor zijn kop had), wel zal moeten vertrekken. De pas 27-jarige Van Hellenberg Hubar wordt lijsttrekker en beoogd wethouder.

Op 5 maart 1923 neemt Wiedenhoff (eindelijk) ontslag. En op 6 maart verschijnt het rapport-Von Fisenne. Het leidt tot de conclusie dat er geen ongerept vertrouwen in Wiedenhoff meer is en dat de andere RKSP-raadsleden hadden moeten ingrijpen. Wiedenhoff zou moeten opstappen, wat hij intussen al heeft gedaan, zodat de samenwerking met de CHU weer tot stand kan komen.

Fré Cohen (1903-1943), *Afiche voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1930*, (detail)
Collectie: I.I.S.G. Amsterdam.

De Gemeenteraad in 1924. V.l.n.r. H.J. ter Hall, J.C. Andriessen, mevr. W.S.C. Barendrecht-Kuenen, D. Visbach jr., J.J. Wubben, Th.N. v.d. Klugt, mevr. J.W.A.J. Kruijswijk-Fijt, M.G. Besier, J.H.A. Schaper, J.A.G.M. van Hellenberg Hubar, G. Whitlau, J.C. Pape, D. v.d. Geest (gemeentesecretaris), J. in 't Hout. Staande: A.P. Prinsen (bode).

M.G. Besier J. Schaper

Gemeenteraadsverkiezingen (16 mei 1923)

Er spelen bij deze verkiezingen enkele belangrijke zaken. Zal de kwestie-Wiedenhoff invloed hebben? Komt mevr. Barendrecht opnieuw in de raad? Zij is namelijk geen kandidaat meer voor de Vrijheidsbond. Er is echter een comité opgericht om haar als onafhankelijke kandidaat in de Raad te krijgen. En er dreigen weer annexatieplannen vanuit Den Haag. Door de stijging van het aantal inwoners zal de nieuwe raad uitgebreid worden van 11 naar 13 leden.

Op de kandidatenlijst van de SDAP staan acht personen, onder wie voor het eerst een vrouw, op nr. 4. mevr. S. Le Clercq-Goethals. Lijsttrekker is Schaper en op nr. 2 staat het zittend

raadslid Besier. De overigen zijn: Th. de Vries (3), R. Pander (5), A. van Rijs (6), A.J. Stolk (7) en P. Ooms (8).

De extra-zetels gaan naar de RKSP die nu vier leden heeft en naar de Vrijheidsbond met drie, maar ook mevr. Barendrecht komt terug.

Vervelend voor de SDAP is dat Besier zijn bereidverklaring niet op tijd heeft ingeleverd. Hij kan nu niet als raadslid worden beëdigd. Meesmuilend kijken de andere partijen toe hoe de SDAP dat gaat oplossen. De nr. 3 op de lijst, Th. de Vries, wordt als raadslid geïnstalleerd en inderdaad, wat iedereen al verwachtte, hij bedankt snel, waarna Besier alsnog in de Raad komt.

Zittingperiode 1919-1923 11 zetels

Op 20 mei 1919 werd door zes partijen aan de verkiezing deelgenomen, er waren 11 zetels te verdelen. Er werden in totaal 1520 geldige stemmen uitgebracht. De lijst RKSP en de Vrijzinnige Kiesvereniging 'Algemeen Belang' wonnen beide 3 zetels, de SDAP kreeg 2 zetels, de lijst ARP, de lijst CHU en de lijst Klok/Van der Eijk (Vrijzinnigen) kregen alle drie 1 zetel. Op 2 september 1919 namen zitting:

Burgemeester: Mr. B.J.D. Zubli tot 15 november 1919
Burgemeester: J.C. Pape

Wethouders: J.A.F. Klok (lijst Klok/
Van der Eijk) tot 21 juni 1920
J.A.J. Pernot (RKSP) tot 22 juni 1929
Wethouders: L. Sablerolle (Algemeen Belang)
J.C.J. Wiedenhoff
(RKSP) tot 5 maart 1923
Wethouders: L. Sablerolle (Algemeen Belang)
D. Visbach Jr.(CHU)

1. Mw. W.S.C. Barendrecht-Kuenen (Algemeen Belang)
2. H.J. ter Hall (Algemeen Belang)
3. L. Sablerolle (Algemeen Belang)
4. J.A.J. Pernot (RKSP)
5. J.C.J. Wiedenhoff (RKSP)
6. J.J. Wubben (RKSP)
7. M.G. Besier (SDAP)
8. J.H.A. Schaper (SDAP)
9. C.D. van Es (ARP)
10. J. Kruyswijk (CHU)
11. J.A.F. Klok (lijst Klok/Van der Eijk)

Zeven dagen na zijn installatie, op 9 september 1919 nam Dhr. Van Es ontslag als raadslid, zijn opvolger werd A. Goedendorp. Op 22 juni 1920 nam Dhr. Pernot ontslag en werd opgevolgd door D. van Jole (RKSP). Een dag eerder op 21 juni 1920 stapte Dhr. Klok uit de Raad. De tweede en enige op de lijst, Dhr. Van der Eijk bedankte voor de plek en zo bestond de Raad tot september 1923 uit 10 leden. Dhr. Kruyswijk bedankte op 3 mei 1921 en kreeg als opvolger Dhr. Visbach Jr.(CHU).

J.H.A. Schaper, Collectie: I.I.S.G. Amsterdam.

Vertrek van Schaper

In deze jaren begint Schaper wat met zijn gezondheid te sukkelen. De man moet ongelooflijke roofofbouw op zijn gezondheid hebben gepleegd. Hij begint voor functies te bedanken of laat zich niet meer herverkiezen. Hij wil meer rust en besluit in Voorschoten te gaan wonen. Overigens wordt hij nog wel Gedeputeerde van Zuid-Holland.

In de Raadsvergadering van 23 september 1924 neemt Schaper afscheid. De burgemeester dankt hem voor wat hij voor Rijswijk heeft gedaan. Onder zijn vrienden is hij om zijn werk gewaardeerd. Maar

onder hen die zich niet daartoe rekenen, is hij vooral gerespecteerd om zijn grote werkkraft. Schaper heeft, aldus de burgemeester, op politiek gebied een grote naam in ons land. Toch is hij eenvoudig gebleven en liet hij, ook in de Rijswijkse Raad, vaak zijn goede hart meespreken.

Het oudste raadslid, Henri ter Hall, sluit zich graag bij de woorden van de burgemeester aan. Hij vindt Schaper een voorbeeld van wat een goed raadslid is. "Uw partijgenooten achten U hoog – vanzelfsprekend – maar Uw tegenstanders zullen moeten erkennen 'Schaper is een eerlijk mensch'."

In zijn dankwoord memoreert Schaper dat hij lang in Rijswijk heeft gewoond en dat hij slechts 'noode' weg gaat. Met leedwezen gewaagt hij over de dreiging van de annexatie, maar hij denkt dat die over enige jaren helaas wel noodzakelijk zal zijn. Nu echter hoopt hij dat Rijswijk nog lang moge voortbestaan. Hij vindt dat Rijswijk goed bestuurd wordt "...zoodat in menig opzicht, door het democratisch beheer van Rijswijk Den Haag daarvan kan leeren, met name [bij] het belastingstelsel."⁵

Dit bommetje is vaak bij (en tegen) zijn opvolgers afgegaan!

Op 25 september 1924 neemt de SDAP afdeling-Rijswijk afscheid van Schaper. Hij krijgt een olieverfschilderij van de bekende Rijswijkse schilder Otto Kriens, voorstellende de Van Vredenburgweg.

De contacten tussen Schaper en Rijswijk blijken niet volledig verbroken. In 1930 trouwt de weduwnaar geworden Schaper met S.M. le Clercq-Goethals uit de Leliestraat in Rijswijk. Zij is de weduwe van de journalist Abraham le Clercq. In 1923 stond mevr. Le Clercq op de kandidatenlijst van de SDAP.

Zittingsperiode 1923-1927

13 zetels

Op 16 mei 1923 vonden de verkiezingen plaats voor dit maal 13 zetels aangezien het inwoneraantal van de gemeente was gestegen. Aan de verkiezingen namen 6 partijen deel. Het aantal geldige stemmen bedroeg 3833. De lijst RKSP verkreeg 4 zetels, de lijst van de VB 3 zetels, de lijst CHU 2 en de SDAP wonnen beide 2 zetels, de lijst ARP en de lijst van het Vrijzinnige Verkiezingscomité ontvingen beide 1 zetel. Op 4 september 1923 namen zitting:

Burgemeester: J.C. Pape

Wethouders: Mr. J.A.G.M. van Hellenberg Hubar (RKSP)
G. Whitlau (VB)

1. Mr. J.A.G.M. van Hellenberg Hubar (RKSP)
2. Mw. J.W.A.J. Kruijswijk-Fijt (RKSP)
3. Th. N. van der Klugt (RKSP)
4. J.J. Wubben (RKSP)
5. Prof. J.C. Andriessen (VB)
6. H.J. ter Hall (VB)
7. G. Whitlau (VB)
8. J. in 't Hout (CHU)
9. D. Visbach Jr. (CHU)
10. J.H.A. Schaper (SDAP)
11. Th. F.P. de Vries (SDAP)
12. Mw. W.S.C. Barendrecht-Kuenen
(Vrijzinnige Verkiezingscomité)
13. H. Retel (ARP)

Al op 11 september, nog geen acht dagen na de installatie, nam Dhr. De Vries afscheid van de Raad en werd opgevolgd door M.G. Besier (SDAP). Hij keerde echter weer terug in de Raad toen Dhr. Schaper op 27 augustus 1924 bedankte wegens vertrek uit de gemeente. Dhr. Besier bedankte op 25 juni 1926 eveneens wegens vertrek uit de gemeente en kreeg als opvolger A.J. Stolk (SDAP).

Jan Schaper (1868-1934) **Tweede Kamerlid, raadslid en** **voorzitter SDAP-afdeling Rijswijk**

Johan Hendrik Andries Schaper is op 12 februari 1868 in Groningen geboren. Zijn vader is behanger en zijn moeder heeft een pettenwinkel. In 1898 trouwt hij met Alberdina Henriëtte Meyer, met wie hij drie zonen krijgt. Zij overlijdt door een tragisch ongeluk op 29 juli 1928. Op 1 oktober 1930 hertrouwt hij met de weduwe Sophia le Clercq-Goethals. Schaper overlijdt op 31 augustus 1934 in Voorburg.

Op één van de websites gewijd aan Schaper staat een berichtje uit een plaatselijk Groninger krantje uit juli 1884: "Gisteren viel een opgeschoten jongen, die bezig was aan den gevel van het hoedenmagazijn van den heer Culp in de Stoeldraaierstraat te werken, naar beneden op straat. Hij werd zwaar gekwetst opgenomen en naar zijn woning gebracht en onder geneeskundige behandeling gesteld". In de lange tijd dat hij het bed moet houden, leest Jan heel veel en denkt na over het sociale vraagstuk. Als hij genezen is, is hij ook socialist geworden. Zelf spreekt hij van een wedergeboorte.

Eerst is hij vooral actief met het schrijven en het uitgeven van bladen als bijvoorbeeld *De Socialist* (1891), *Het Socialistisch Weekblad voor Groningen en Noordelijk Drenthe* (1893),

De Strijd (1898) et cetera. Hij wordt lid van de Sociaal-Democratische Bond, maar die wordt in oktober 1894 verboden. In december 1894 is hij één van de oprichters van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. In 1897 wordt hij in Groningen lid van de gemeenteraad, in 1898 lid van Provinciale Staten van Groningen en in 1901 voor Appingedam lid van de Tweede Kamer, naast H.H. van Kol (Enschede) en Troelstra (Leeuwarden). De vele functies die hij heeft, laten zich echter niet goed combineren. Daarom verhuist hij in 1905 naar Voorburg. In 1910 verhuist hij naar de Stadhoudersstraat 9 in Rijswijk.

In Rijswijk wordt hij voorzitter van de afdeling-Rijswijk van de SDAP die kort daarvoor is opgericht. In 1919 komt hij in de gemeenteraad van Rijswijk. Intussen is hij sinds 1918 al lid van Provinciale Staten en van 1925-1932 is hij ook lid van Gedeputeerde Staten. Tot zijn dood in 1934 blijft hij lid van de Tweede Kamer.

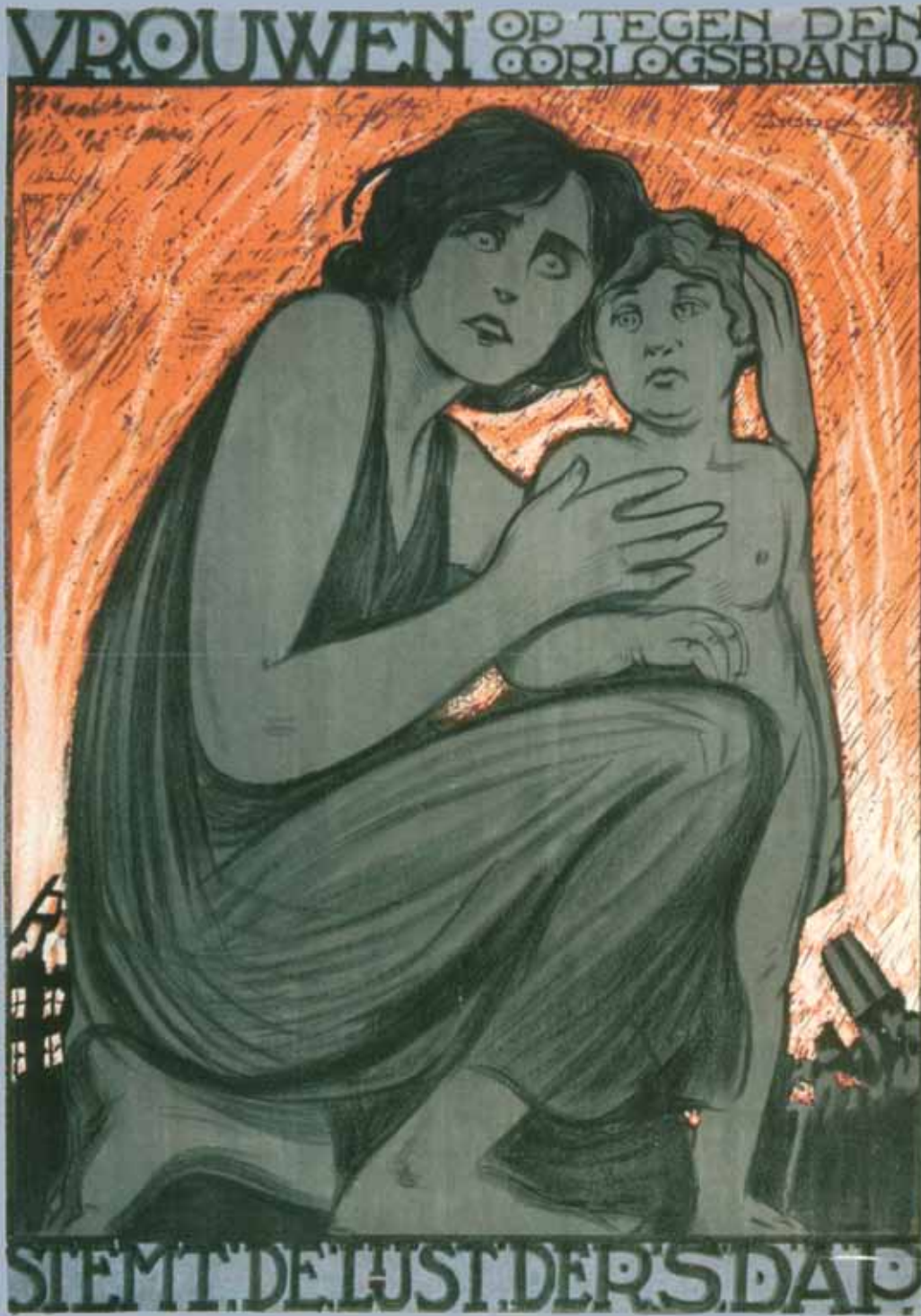
In de Tweede Kamer zijn alle zaken, behalve algemene, buitenlandse en koloniale zaken, zijn terrein. Vooral houdt hij zich bezig met zaken als de ouderdomsrente, de voedselvoorziening en de invoering van eerst de 10-urige en later de 8-urige werkdag. Samen met W.H. Vliegen vormt hij de gematigde vleugel in de SDAP. In de ogen van de één is hij het gezonde verstand

in de sociaal-democratie, maar een opportunist in die van een ander. Hij botst dan ook regelmatig met de felle Troelstra, die minder waarde hecht aan het parlementaire werk. Het is ironisch dat juist Schaper op 15 november 1918 de gedachte aan een staatsgreep door de SDAP resp. Troelstra in de Tweede Kamer moet ontkennen.

Hij is een redelijk goede spreker, kent zijn zaakjes en kan het in het citeren van Bijbelteksten opnemen tegen Abraham Kuyper. Hij is ad-rem, spreekt luid en in hoog tempo en is vaak geestig. Maar hij kan ook hard uithalen. Voor het eerst blijkt dat als hij in 1903 botst met Savornin Lohman. De beide heren kunnen elkaar niet luchten of zien. Schaper vindt in 1903 dat Lohman een 'smerige sloebersteek' heeft uitgehaald en in 1910 vindt hij de fractie van Lohman een 'smerige bende'. Het komt hem op berispingen te staan. De NRC heeft er overigens wel enige waardering voor dat Schaper nu en dan de 'politieke gamin' speelt.

Hij wordt in de loop der jaren meer en meer gewaardeerd en gerespecteerd door vriend en vijand. Dat blijkt ook uit het feit dat hij tot één van de vice-voorzitters van de Tweede Kamer wordt gekozen.

Tot zijn overlijden in 1934 blijft hij lid van de Tweede Kamer.

L.J. Jordaan (1885-1980), Affiche voor de landelijke verkiezingen van 1925.
Collectie: I.I.S.G. Amsterdam.